

ELSŐ RÉSZ.

A HONFOGLALÁSTÓL A MOHÁCSI VÉSZIG.

I. FEJEZET.

A HONFOGLALÁS ÉS A KÜLFÖLDI KALANDOZÓ HADJÁRATOK.

Források. *Kézikönyvek:* Horváth Mihály és Szalay László magyar történelnei; Szilágyi Sándor «A magyar nemzet története» (milleniumi kiadás); Pauler Gyula: «A magyar nemzet történelme az Árpádházi királyok alatt»; Szilágyi Sándor: «Erdély története». *Kütfők és monografiák:* Bölcs Leo császár: «Taktika» és Konstantin Porphyrogenetos «De administrando imperio» cz. munkáinak a magyarokra vonatkozó része, az Akadémia által a Millenniumra újrolag kiadva; Anonymus Belae regis notarius «Gesta hungarorum» (Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről), kiadta az Akadémia 1892-ben; Kézai Simon mester «krónikája», fordította Szabó Károly, Budapest 1870; a német, frank, olasz stb. «Évkönyvek» (Monumenta Germaniae). Szabó Károly: «A vezérek kora»; Salamon: «A magyar hadi történethez a vezérek korában».

A honfoglalás előzményei.

Az archäologiai kutatások, melyeket a magyar régiségbúvárok jeles gárdája nagy buzgalommal folytat, már eddig is szép eredményeket mutatnak föl és hazánk őstörténete, annak állapota a római uralom és a népvándorlás időszakában, becses leletek nagy mennyisége által mindinkább földerítve, hova tovább tisztábban tűnik fel előttünk. Kivált a két utóbb nevezett időszakról tudásunk elég bő; sokkal bővebb, mint a honfoglalást közvetlen megelőző korszakról és sokkal biztosabb, mint amit a magyarok őstörténetéről, sőt magáról a honfoglalásról tudunk.

A történelmi adatok fölötté hiányosak, a nemzeti és külföldi krónikák egymással nem egyeznek, a hagyományok és mondák az igaz történettel annyira egybefolytak, hogy a valót, az igazat megállapítani lehetetlen.

Amit a közhit a magyaroknak a honfoglalás előtti történetéről, és a magyar hazának a honfoglalást megelőző időbeli állapotról reánk hagyott, összevetve az újabb tudományos buvárkodás eredményeivel, a következőkbe foglalható össze:

A magyar nemzet az ural-altaji népcsalád finn-ugor (mások szerint török) ágából származik és őshazája minden valószínűség szerint Ázsiában az Ural-hegyláncz keleti részén, az Ob és Irdis folyók vidékén létezett Jugoria volt, hol még ma is ugor népek maradékai laknak, mások szerint pedig az Ural hegység és a Kaspi tó közti terület. Ez őshazából a magyarok a IX. század elején vándoroltak dél felé, a Volga és a Fekete tenger vidékére, s a besenyőkkel, bolgárokkal és más népekkel folytatott küzdelmek után végre a Don és Dnjeper folyamok közt fekvő **Lebediában** telepedtek meg. De itt sem volt maradásuk. A kozárok által szorított besenyők 889 tájékán, újabb felfogás szerint azonban már *sokkal korábban*, a Lebediában élő magyarokra törtek és őket szállásaikból kivetkék.

A magyarok nyugot felé tartva Kievnél átkeltek a Dnjeperen és e folyótól délnyugotra, a Szeret, Prut és Dnjeszter folyók mentén fekvő térségen telepedtek meg, azt **Etelköznek** (vízköz) nevezvén. Egy kisebb töredék Persia felé tartott és a Kaukaszus északi oldalán lelt új hazát, vérrokonaival még hosszú időn át érintkezésben maradván.

Hét törzsre oszlott az Etelközben lakozó magyar nemzet, melyek nevei Konstantin szerint: Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kar és Kaz valának, s melyek egymástól függetlenül, közös fő nélkül éltek. A besenyőkkel szemben szenvedett vereség azonban úgy látszik fölismerette velük e szervezet hátrányát s biztatva a kozár khágán által is, Álmos vezér fiát **Árpádot** fejedelemmé választák. A fejedelem és a törzsfők közt Anonymus szerint *vérszerződés* kötött, mely a fejedelemséget Árpád nemzetségének örök időkre biztosította, a törzsfőknek pedig a tanácskozásokban és kormányzatban való részvétel jogát. A törzsfők, a *hét magyar*,

IX. század.

Lebedia.

889.

Etelköz.

Anonymus szerint, a következők valának : Álmos, Előd, Kond, Ond, Tas, Huba és Töhötöm.

A közös fő, az egységes vezérlés hasznát és célszerűségét az etelközi magyaroknak csakhamar alkalmuk nyílt tapasztalni.

A bolgár háború 894-ben. *Leo* császár az Alduna mellett és a Balkán vidékén birodalmat alapított bolgárokkal háborúba keveredvén, miután ugyanakkor az arabokkal is háborúban állott, a bolgárok ellen a magyarok szövetségét kereste. Követe Niketasz küldetésében eredményteljesen járt el s miután megegyeztek abban, hogy a görög császár a magyaroknak a Dunán való átkelését részint hajóhaddal, részint szárazföldi haderőkkel is támogatja, Árpád a magyar sereget, fia **Liuntin** (Levente) vezérlete alatt, az Al-Dunához rendélé.

Simon bolgár fejedelem hadai kísérletet tettek ugyan az átkelés megakadályozására, de midőn a császári hajóhad egyik főkormányosa, *Barkalasz* Mihály, a folyamot elzáró köteleket szétvagdalta és így az utat megnyitotta, a magyar sereg a Dunán átkelt. Az átkelés helye valószínűleg **Galacz** tájéka, hol ma is egy *Vad-Ungur* = **Magyar-Rév** nevű kis oláh falu áll.

A Duna jobb partján ütközött össze a magyar és bolgár sereg, s a magyarok a bolgárokat három nagy csatában, melyek utolsójában maga **Simon** fejedelem vezérelt, megvervén, **Simon** serege romjaival **Szilizsztria** (akkor *Disztra*) várába menekült.

A magyarok a várzászközzeivel nem rendelkezvén, a bolgár fejedelmet Szilizsztriában körülzárva, bekalandozták az országot s áttörve a Balkán hegylánczon **Filippopoliszig**, sőt azon túl a **Presztova** szorosig hatoltak s dús zsákmánnyal és számtalan bolgár fogolylyal megrakodva tértek vissza Etelközbe. A bolgár foglyokat tőlük görög kereskedők vásárolták meg.

A pannoniai hadjárat. Nem biztos, de igen valószínű, hogy a bolgár háborút a pannoniai hadjárat nyomban követte. *Arnulf* német császár ugyanis a **Pannoniában** fennhatósága alatt álló népeket *Szvatopluk*, a nagy morva birodalom megalapítója ellen megoltalmazni óhajtván, a magyarokat hívta segítségül. Árpád fejedelem az ajánlatot elfogadta, serege betört Pannoniába, *Szvatopluk* hadait kiüzte, birtokait pedig feldúlta.

Ez alkalommal látták a magyarok először Pannoniát s való-

894. színű, hogy a hadjárat folyamán szerzett tapasztalatok indították Árpád fejedelmet arra, hogy Etelköz feldúlása után útját Pannóniának vegye.

Etelköz feldúlása. Simon bolgár fejedelem megveretéséért véres bosszút forralt a magyarok ellen s midőn a magyar seregek hadjáratra történt eltávozásáról értesült, a magyarok Etelköz. régi ellenségeivel, a bessenyőkkel szövetségzén, Etelközt megtámadta. A bessenyők kelet felől, a bolgárok a Dunán át délfelől nyomultak be Etelközbe s a szállások védelmére honn maradt magyar hadakat levervén, Etelközt feldúlták. Ámde ez nem volt könnyű feladat, mert a honn maradt magyarok oly roppant ellenállást fejtettek ki, hogy a győztes bolgárokból a fuldai évkönyvek szerint — bár túlzottan — 20,000 lovas maradt a harczmezőn. De a szövetségesek túlereje mégis győzött, s most iszonyú vérfürdő keletkezett. A magyar családok legnagyobb része még idejekorán elmenekült; akik azonban el nem menekültek, férfiak 894—895. és nők, aggok és gyermekek, a bosszút szomjazó bolgárok és a kegyetlen bessenyők áldozatai lettek. Ez alkalommal halt meg valószínűleg az ősz *Álmos* vezér is, ki nem vonult be — mint Anonymus mondja — az új hazába, hanem még Etelközben múlt ki.

Etelközt most a győzelmes bessenyők szállották meg, s a magyarság kénytelen volt ismét útra kelni, hogy magának új hazát keressen.

A kievi hadjárat. Árpád fejedelem a költözködő magyarokat a Dnjeper folyón fölfelé vezette, majd innét Kiev magasságában nyugot felé fordulván, a Dnjeszter és Szán folyók mentén fölfelé haladva 895-ben a Vereckei szoroshoz, a kiszemelt új haza kapujához ért.

Az ezen útba eső kievi hadjáratról Anonymuson kívül Nestor is említést tesz, de ez utóbbi annak részleteiről tudósítást nem adván, az újabb történetírás a kievi hadjáratot s ennek következtében a kunok csatlakozását bebizonyítottnak nem tekinti. Mi a magunk részéről nem tarthatjuk valószínűnek azt, hogy Árpádnak Etelközből a Kárpátokig való vándorlása és átvonulása minden akadály nélkül ment végbe s a kievi eseményeket már csak azért sem tartjuk valószínűtlennek, mert Árpádnak, mielőtt tovább vonult nyugot felé, hátát az oroszok ellen békés úton vagy harcz

arán biztosítania kellett. Anonymus a hagyomány alapján azt állítja, hogy e biztosítás Kievnél harc útján, Halicsban békés úton történt s ebben sem valószínűtlenség, sem lehetetlenség nines. 895.

A kievi oroszok, Anonymus szerint, az ország elfoglalásától tartva, a költözők és a Dnjeper mentén Kievhez közeledő magyarok ellen támadásra határozzák el magukat és a kunokat segítségül híván, a Kiev körül a Dnjeper partjain táborozó magyarokat megtámadták. A csata azonban a magyarok javára dőlt el, mire az oroszok és szövetségeseik Kiev falai közé menekültek. Kiev.

A magyarok most körülzárták Kievet. Hogy azt ostromolták volna — mint Anonymus mondja — abban semmi valószínűség nines; a magyar lovas nép volt, mely eredményekre csak nyílt csatában számíthatott, de nem a várívásban; sokkal valószínűbb, hogy úgy mint a bolgár háborúban Szilisztriánál, itt is csak a város körülzárására és megfigyelésére szorítkoztak, míg csapataik egyrészt zsákmányszerzés céljából szerte kalandozni küldték. A körülzárás és az országban való zsákmányolás mindenesetre hatályos eszköz volt, a kievi fejedelmet hódolásra bírni.

Ez nem is késett és Árpád magát az oroszok ellen egyezmény kötése és tüzök vétele által biztosítván, útját folytatá. Ekkor csatlakozott állítólag a magyarokhoz a *kunok* népe; valószínűbb azonban, hogy itt a Névtelen az eseményeket összezavarja s hogy itt a kozárok egy fellázadt és elszakadt törzse, a kabarok törzse értendő, mely Konstantin szerint még sokkal előbb, Lebediában vagy Etelközben csatlakozott a magyarokhoz; bizonyos, hogy e csatlakozás megtörtént, de a csatlakozó törzs a magyarokba később teljesen beleolvadt, mert különállásának — ha csak el nem fogadjuk azon újabb, de valószínűtlen föltevést, hogy a csatlakozó törzs a *székelyek* őse — a történelem folyamán semmi nyoma.

A kieveken vett győzelem és az azokkal kötött egyezmény természetes következményének kell tekintenünk azt, hogy a még útba eső többi országok (melyeket Anonymus helytelenül nevez Halicsnak és Lodomériának) nemcsak hogy akadályt nem gördítettek a költöző magyarok átvonulása elé, de sőt azokat a kievekkel kötött egyezményhez hasonló egyesség följajlásával megelőzték.

895. Árpád hadai tehát további akadályok nélkül értek a Kárpátokon át vezető *Vereczkei szoros*hoz.

A Kárpátoktól délre terült el az ígért föld, a szép ország, melyet a magyarok már a megelőző 894-ik évi pannoniai hadjárat alatt megismertek, s melyről az oroszok, már csak azért is, hogy a magyarokat mielőbbi tovább költözésre bírják, ragyogó képet festének.

Attila volt birodalma nemcsak szép, gazdag ország volt, de az idő szerinti állapotában kiválóan alkalmas vala arra, hogy a magyaroknak új hazát nyújtson. Észak és kelet felől magas, erdőkkel borított, járhatatlan hegységek által körülvéve, biztosította a magyarokat a Lebediában és Etelközben szenvedett sors ellen; a besnyők, bolgárok, kozárok messze keletre maradtak, elválasztva a hegységen kívül a közbe ékelt oroszok által is.

Maga az új haza nem volt egy erős, egységes, tehát ellenállásra képes nép lakóhelye, hanem kisebb, ellenállás tekintetében alig számba vehető törzsek tanyája, melyektől az országot elhódítani nem vala nehéz feladat.

Az avar birodalom feloszlása után ugyanis a mai magyar földön nagyobb, államot képező hatalom nem volt. Volt ugyan két birodalom a nyugaton, és egy délkeleten, melyek a mai Magyarország nagyobb részét birtokaik közé számították, de e birodalmak mindegyikének súlypontja az országon kívül esett. Az első és legjelentékenyebb a három közt a **Szvatopluk** által alapított *nagy morva birodalom* volt, melynek központja ugyan a Morva folyó vidéke vala, de a melynek határai délfelé a Dunáig, kelet felé a Garamig terjedtek. Igényeket emelt továbbá Szvatopluk Pannónia némely részeire is, melyek ismét a másik nyugoti hatalom, a *frank-german császárság* fenhatósága alá tartozának. Harmadik az Al-Duna jobb partján és a Balkán vidékén kiterjedő *bolgár birodalom* volt, mely a Duna és Tisza, valamint a Maros és Duna között lakó bolgár népesség fölött némi fenhatóságot gyakorolt. Mindhárom birodalomra nézve a magyarországi részek tehát *külső* birtokok valának, melyek az anyaországgal csak lazán függtek össze, s melyek megtámadtatás esetén önerejükre voltak utalva. Az ország többi részét nagyobbára szláv eredetű, továbbá avar és gepida törzsek lakták, melyek egymással semmi közösségben nem állottak.

Hogy állottak-e a bolgár és szláv népek külön fejedelmek alatt és nevezték-e azokat *Zalánnak* és *Gládnak*, *Zobornak*, *Marothnak*, *Gyalunak*, mint azt Anonymus mondja — a ki egyébként a szlávokat némely helyen tévesen oláhoknak is mondja — az hitelesen meg nem állapítható s elvégre közönyös is.

A honfoglalás.

A költözködő magyarok számát régi krónikáink közönségesen 200,000 fegyveresre, vagy a 108 nemzetség után, melyek mind-egyike állítólag 2000 harczost számlált, 216,000-re teszik. *Ibn Roszteh* a hadba vonuló magyarok számát 20,000 lovasra teszi; miután kétségtelen — Etelköz védelme is mutatja — hogy e kivonuló erőn kívül *legalább annyi* maradt a szállásokon vissza, s ha minden 5 lélekre számítunk (s ez nomád népeknél rendes) egy fegyverfoghatót, úgy a magyarok összes számaként fog a 200,000 kikerülni. Ez sokkal valószínűbb, mint a krónikák túlzott számai, melyek nyomán a beköltöző magyarok száma az egy milliót meghaladná, a mi nomád népnél már csak az élelmezés tekintetében is alig képzelhető. Másrészt azonban kétségtelen, hogy a magyarok hadserege a költözködés és honfoglalás alatt, de főleg az *után*, az önként csatlakozó, önként meghódolt és meghódított népek fegyveresei által *jelentékenyen* szaporodott és bizonyára nagy számot ért el; aminthogy a későbbi külföldi hadjáratoknál a magyar hadsereg ereje néha a 100,000 főt is meghaladja.

Szorosan véve ugyan nem ide tartozik, hogy a magyarok **hadművészetét** tárgyaljuk, de arról mégis meg kell emlékeznünk.

A nemzet politikai szervezete volt egyszersmind a *hadi szervezet* alapja. Ha háború tört ki, a nemzetségfő köré gyülekeztek a családok fegyverfogható tagjai, a nemzetségek pedig a törzfőnök, a vajda vagy vezér által kijelölt helyen gyülekeztek és annak zászlója alatt, egy-egy hadosztályt képezve, indultak a harczba. E tagozás annál szorosabban fűzte össze a sereget, mert békében is fennállott.

A magyarok *fegyverei* közt első helyen állott a *nyíl*, melyet rendkívüli ügyességgel kezeltek, akár egyenkint véve célba ellen-

895. ségeiket, akár elárasztva őket a nyilak záporával s akár neki menve az ellenségnek, akár tettetett futással hátat fordítva neki. A nyíl után következett a fokos, csákány, buzogány és a gerely; védő fegyverül a mellvas és a sisak szolgált; lovaikat elől szintén vas, vagy bőr által védték.

A *harczmód*, melyet a magyarok használtak, egészen új és az európai népekre meglepő volt.

Mindannyian kitünő lovasok levén, a hadsereg *tisztán lovaságból* állott, mely minden mozdulatot a legnagyobb ügyességgel és gyorsasággal hajtott végre. A fölállítás nem tömör és zárkózott sorokban, hanem számtalan kis csoportban történt, melyek látzólag semmi összefüggésben sem voltak, de azért a nemzetség- és törzsfők által egységesen vezettettek.

A *magyar csatarend* két vagy három harczzonalból állott, melyek közül az első a főtámadás végrehajtására, a második a harc támogatására, a harmadik tartalékképen, meglepő, rajtaütésszerű támadásokra használtatott; a tartalék kikülönítését a magyarok Bölcs Leo szerint soha sem mulasztották el, s legtöbbször lesállásokban helyezték el.

A magyarok mindig támadtak és ez az első harczzonal előnyomulásával vette kezdetét, mely az ellenséget nyilzáporral elárasztván, zavarba ejtett csapataira rontott; míg itt a kézi tusa folyt, a második harczzonal részei az ellenséget két oldalról körül fogni igyekeztek, míg végre — ha még szükséges volt — a tartalék támadása következett, mely a harcot eldöntötte. Ha erősebb ellenséggel volt dolguk, de igen gyakran hadicselképen is, az első harczzonal lovasai a végrehajtott, de nem döntő eredményű roham után, vagy néha még az összeütközés előtt, megfordultak és sebes futásban hátrálni kezdtek; ha azután a győzelemnek örvendő ellenség üldözni kezdett, a magyarok hirtelen visszafordulva, új támadást intéztek és a lesállásból előtörő tartalék segítségével az üldöző ellenséget megsemmisítették.

A harczzban a magyarok — mint azt még az ellenséges indulatú írók is beismerik — bátrak, vitézek és kitarók, vállalataikban ügyesek, általában pedig fegyelmezettek valának, mi győzelmeiket sikeressé, a kivított előnyöket tartósakká tette.

Ilyen volt az a hadsereg, mely K. u. 895-ben Árpád vezér-

lete alatt a **Vereczkei szoroson** át a tiszai síkságra behatolt, hogy magának fegyveres kézzel új hazát szerezzen.

§95.
Vereczkei
szoros.

A magyarság e jeles tulajdonságai azonban nem juttatták volna a magyart állandó hazához, ha nem áll élén oly férfiú, mint **Árpád** vezér, kit — mint hajdan Mózeszt — maga a gondviselés rendelt e válságos időkben a magyarok élére.

Álmos fia 45—50 éves volt, midőn fővezérré választatott; eszes, vitéz, hadvezéri és uralkodói tulajdonságokkal bőségesen fölruházva, a hazájából már két ízben kiűzött magyarságot erős kézzel tartotta össze, s rövid idő alatt oly erő kifejtésre tette képessé, hogy előtte egész Európa megremegett. Neki köszönhette a magyar nemzet első sorban, hogy szét nem foszlott és meg nem semmisült, mint hajdan a hunnok és avarok, s hogy a hon, melyet neki erős karjával szerzett, örök időkre biztosítva lőn.

Hogy miként ment végbe a honfoglalás? arra egyetlen forrásunk Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről.

Anonymus előadásának hitelességét előbb csak a külföldi, a magyarok iránt többnyire ellenséges indulatú, történetírók támadták meg, újabban saját előkelő történetíróink nagyobb része is a külföldiek pártjára állott, s utóbbi időben immár szokássá vált Anonymus krónikáját egyszerűen gyermekmeséknek tekinteni.

Nincs itt helye annak, hogy Anonymus munkájáról kritikai-
lag értekezzünk, csupán azt akarjuk hangsúlyozni, hogy azért, mert ő a szorosan vett történelmi tényeken kívül előadásába a hagyományos mondák egynémelyikét is bevette, azért, mert előadását — kora szokása szerint — néha játékos helynévmagyar-
zatokkal czifrázta, mert ő a magyarokhoz a költözködés alatt kunokat csatlakoztat, mert chronológiája néha hibás, — mindezekért még nem vagyunk jogosítva Anonymus munkájáról megvetéssel beszélni.

Tekintsünk el Anonymus előadásának mondai részétől, s egyéb czifraságaitól, vegyük csupán a honfoglalásnak általa adott képét, tanulmányozzuk előadását térképpel a kezünkben s akkor a honfoglalásnak minden tekintetben mesteri, az igazság minden valószínűségével bíró képét nyerjük, mely a krónikásnak becsületére válik.

895. Csatolt vázlatunk egyszerű *hadműveleti vázlat*, szorosan Anonymus előadása alapján szerkesztve, mely Árpád főserégének és mellékhadainak hadműködési vonalait mutatja.

Kövessük e vázlaton Árpád főserégének útját, a mellék oszlopokat, melyek általa az ország fontosabb részeinek birtokbavételére kiküldettek s be kell ismernünk, hogy a foglalás kitünő hadvezérhez teljesen méltó módon, oly remekül hajtattott végre, hogy azt ma sem tudnánk jobban, tökéletesebben végezni. E hadműveletek tanulmányozása bennünk azon meggyőződést fogja kelteni, hogy a honfoglalás csakis így s nem másként mehetett végbe, egyszersmind pedig tiszteletet ébreszt bennünk a krónikás iránt, a ki bár helylyel-közzel mesészerű alakban, de egy jeles katonai műveletnek ily hű képét volt képes reánk hagyni.

A honfoglalásnak így kellett végbemenni! Már most, hogy az ellenséges fejedelmeket, de sőt a magyar vezéreket is, úgy hívták-e miként Anonymus mondja, hogy a Dunavíz és alpári fű, a fehér lovak stb. szerepeltek-e vagy sem, az *a honfoglalás nagy politikai és katonai tényére* teljességgel közömbös, már pedig e nagy tény, a földolgot, Anonymus minden kétséget kizárólag híven adta elő.

Nem ilyen föltétlen hitelt érdemlő a honfoglalással kapcsolatos *harczok* leírása, a minthogy nem is lehet. Hisz legújabbkori küzdelmek, csaták és ostromok leírása is néha a legnagyobb nehézségekbe ütközik, daczára annak, hogy egyik-másiknak egész önálló irodalma van. Hogy bírhatnánk tehát *hiteles* leírását oly küzdelmeknek, melyeket csak szájhagyomány adott ivadékról-ivadékra tovább? Anonymus előadása e része semmi esetre sem tekinthető egyébnek szájhagyománynál, mely addig is, míg Anonymushoz jutott, a legkülönbözőbb változásokon mehetett át. Lehet, hogy ő e hagyományt is lelkiismeretesen, úgy a hogy hozzá jutott, adja, lehet azonban, sőt valószínű, hogy ő is toldott hozzá, vagy simított rajta; hiteles történeti tényeknek azonban ezek semmi esetre sem tekinthetők.

A legnagyobb ellenállás első sorban a morvák, a német császár és a bolgárok részéről volt. Ámde Szvatopluk a magyarok bejövetelét megelőző évben, 894-ben már meghalt, fiai pedig egy-

mással viszálykodván, csak a Magyarországon benn lakó szláv törzsek egyenkint való leküzdése volt a feladat, nem pedig az egyesült morva hatalomé. A német császár szívesen látta a reá oly veszélyes morva hatalom megdöntését s így mult évi szövetségeseit, a magyarokat, sem a letelepedésben, sem Pannónia elfoglalásában nem akadályozta. Hátra van tehát a bolgár nép, melynek leküzdése kétségtelenül a legnehezebb vala. Ezért megy Árpád első sorban a Duna-Tisza közére, hogy a bolgárok ellenállását megtörje.

E viszonyok indokolják talán azt is, hogy Anonymus Szvatoplukról és birodalmáról meg nem emlékezik és hogy a honfoglalás folyamán csak egyetlen nagyobb csatát említ, az **alpári csatát**, melyet Árpád *Zalán* fejedelem, tehát a *bolgárok* ellen vív.

A bolgárok leverése után Árpád az országot meghódítottnak tekinti, és miután azokat az alpári csata után a Tiszán átűzi, nem lehetetlen, hogy *Pusztaszeren* az ország ideiglenes szervezéséhez lát.

De bárha a bolgárok erejének megtörésével a honfoglalás nagyobb és nehezebb része be is volt fejezve, még hosszabb ideig, Anonymus szerint is több évig, tartott, míg a magyarok magukat az ország birtokosainak tekinthették, s még több mint fél századnyi idő telt el, míg az *állandó letelepedés* végbe ment. Konstantin császár 950-ben mondja, hogy a magyarok hazánknak teljesen birtokában valának, mely akkor északon a Kárpátokig, nyugaton a noricum-i erdőkig, továbbá az Enns folyóig, délre a Szávaig és a Dunáig (Orsováig), keleten az erdélyi határhegységig terjedt.

A külföldi kalandozó hadjáratok.

A magyarok az új hazában kezdetben megszokott régi életmódjukat folytatták, sátraikkal, barmaikkal ide s oda vándorolván, vadászva az erdők rengetegeiben és halászva a Tisza és Duna haldús vizeiben.

A honfoglalás harczi azonban ébren tartották a nemzet legsajátabb tulajdonságát, a harczkedvet, s midőn az ország hatá-

895. rain belől az ellenállás meg volt törve, kifelé néztek, hogy fegyvereiknek munkát, maguknak pedig bő zsákmányt szerezzenek.

Alig hogy az új hazát elfoglalják, máris megkezdik tehát becsapásaikat a szomszéd országokba; majd minden évben fölkerekedik egy-egy kisebb-nagyobb csapat, s a törzsfőnökök, vagy választott vezérek alatt lóra kapván, útnak indul.

Megszokott és közönséges dolog, még pedig kiváltképen hazai íróinknál, e külföldi kalandozásokat «*rabló hadjáratoknak*» nevezni. Nézetünk szerint helytelenül. Meggyőződésünk, hogy e külföldi hadjáratok *főcélja* — legalább Árpád alatt — nem a rablás volt, hanem egyrészt a magyar, mint pusztai népnek azon törekvéséből eredtek, hogy közte és a szomszéd nép között egy *puszta és lakatlan határövet létesítsen*, másrészt pedig *célja a magyar név, a magyar fegyverek félelmessé tétele*, s így közvetve **az új haza biztosítása** volt.

Ha a cél csak rablás lett volna, az nem 10—20,000, néha 50—100,000 főnyi seregekkel, s nem — hogy úgy mondjuk — tervszerűséggel hajtattott volna végre, a mint az tényleg történt. Hogy a harcz egyszersmind zsákmányolással is járt, az csak természetes; hisz azzal jártak a hadjáratok még egész a XVII. századig, mennyivel inkább 7—8 évszázaddal előbb. De sőt e zsákmányolás még inkább menthető a magyaroknál, mint a későbbi időkben; mert a magyarok megélhetése az új hazában, miután földműveléssel még nem foglalkoztak, elegendőképp biztosítva nem volt s csak természetes, hogy a mit saját gyér lakosságú, kipusztított országukban nem találtak, azt a szomszédos gazdag, mindenben bővelkedő országokban igyekeztek megszerezni s miután területet nem foglaltak, a zsákmány volt a harcz, a győzelem természetes díja.

Hogy később e kalandozó hadjáratok gyakran egyszerű rabló és zsákmányoló vállalatokká fajultak, az bizonyos és a későbbi időkből nemzeti vállalatoknak nem tekinthető más, mint az ország védekezése a németek ellen 907 és 910, 932 és 955-ben.

E kalandozó hadjáratokat nem volna czélszerűtlen hadszínelhelyek, vagy övek szerint csoportosítani; könyvünk krónika-jellege azonban megkívánja, hogy azokat időrend szerint említsük föl; a

kisebbséget futólágosan, a fontosabbakat vagy érdekesebbeket részletesebben vázolván.

Külföldi hadjáratok Árpád alatt.

Az olaszországi hadjárat 899-ben. Németországnak közel határos vidékeit már a honfoglalás folyama alatt bekalandozván, első nagyobb és önálló hadjáratuk tárgya a dúsgazdagnak hirdetett Olaszország volt. Már kora tavasszal útnak indulván, a Brenta folyón átkelve, benyomultak Olaszországba s a megerősített Aquileját és Veronát mellőzve, egy kisebb oszloppal Velenceze, a főerővel pedig Milanón át Pavia felé nyomultak elő.

Időközben azonban **Berengár** olaszországi király, Liutprand tudósítása szerint, hatalmas, a magyarok főoszlopának erejét háromszor meghaladó sereget gyűjtött össze s vele a magyarok visszavonulási vonalát elvágni s őket megsemmisíteni szándékozott. A magyar vezérek, belátva a helyzet veszedelmes voltát, a harc elöl kitérni akarának s miután Berengár nem nyomban támadott, a visszavonulás annyiban sikerült, hogy a magyar hadak az olaszokat kikerülve, északkeleti irányban elvonultak; az Adda folyónál azonban utólérte őket Berengár, minélfogva már a folyón való átkelés is nagy veszteségekkel járt, a túlparton pedig a helyzet még veszedelmesebbé vált, mert Berengár hadai a fáradt lovaikon már csak alig haladó magyarokat körülfgni készülének.

A magyar vezérek ekkor a nyert gazdag zsákmány visszadása mellett szabad elvonulást kértek Berengártól; de ez a magyarok megsemmisítését biztosra vélvén, az ajánlatot el nem fogadta, minek folytán a magyarok a visszavonulást — most már folytonos harc árán — egész a Brenta folyóig folytatták. A magyar had még átkelt e folyón is, de erősen megfogyatkozva és végkép kimerülve vala. Ez elcsüggedésben a magyar vezérek Berengárnak a szabad elvonulás föltétele alatt állítólag nem csak az összes zsákmány, de sőt lovaik és fegyvereik átadását is felajánlották azon fogadással, hogy Itália földére többet nem lépnek. De mind hiába. Az elbizakodott és vérszemet kapott olaszok ez ajánlatot is elvetették. A magyarok ez állítólagos csüggedése merőben ellenkezik

899. őseink természetével, s a lovak kimerülésével sem igazolható; hisz az üldözőnek, ha az ellenség nyomában akar maradni, csak annyit kell futni, mint az üldözöttnek, a magyarok lovai pedig sokkal jobbak voltak. A magyarok elcsüggedése nem tekinthető tehát egyébnek *olasz föltevésnél*; a valószínűbb az, hogy a magyarok csak *kedvező harczeret* s *jó alkalmat* akartak nyerni.

A brentai csata 899 szept. 24. Kétségbeesett élet-halál harcnak kellett tehát bekövetkezni, mert arra, hogy magukat foglyul adják, a magyar táborban nem gondolt senki. A magyar vezérek rövid hadi tanács után elhatározzák, hogy az ellenséget, mely a hosszas alkudozásban kifáradva étkezéshez látott, nyomban megtámadja.

Brenta. A két sereget a **Brenta** folyó választván el, a magyar vezérek két szárnyhada a legnagyobb csendben az olasz tábor alatt és fölött átkelt a folyón, majd ugyanezt cselekedte a derékhad is, és erre az egész magyarság három oldalról a mit sem sejtő ellenséges táborra rontott. A kitünően lőtt nyilak ezrei és a magyarok vad csatakiáltása borzasztó zavart támasztanak az olasz táborban; a gyalogság ijedten kapkodott fegyvereihez, a lovasság lovait kereste, melyek nagy részét a magyar szárnyhadak kézrekerítették, s iszonyú mézszárlás után, melyben Liutprand szerint 20,000 olasz vérzett el, Berengár serege szertefoszlott és vad futásban keresett menekülést.

A magyarok ezután bekalandozták egész Felső-Olaszországot, s a telet is ott töltvén, majd az összes városokat megsarcolták **Velence.** vagy kifosztották. Kivételt csak **Velence** képezett. A hadjárat elején ide indított oszlop ugyanis behatolt a Lagunákba, de midőn a magyarok magát Velenczét akarták megtámadni, Péter velencei doge hajóhada által június 29-én visszaverettek.

A 900-ik év tavaszán sikerült végre Berengárnak a magyarokat, nagy összeg pénz és egyéb ajándékok följajlásával visszatérésre bírni; de Felső-Itália még hosszú időn át synylette a majd egy évig tartó pusztítás következményeit.

900. **A bajor hadjárat 900-ban.** Arnulf császár 899-ben elhalálozván, utóda a gyermek Lajos alatt Németországban viszályok támadtak. A magyarok ezt fölhasználva betörték Bajorországba **Regensburg.** s a többek közt a Szent-Flórián kolostort és **Regensburgot** is fel-

dúlták. Luitpold keleti határgróf rögtön sereget gyűjtött a magya- 900.
 rok ellen, de mire a német sereg fölkészült, a magyarok már az
 országból kivonultak; Luitpold és társa Richard passai püspök
 már csak azon kisebb csapatot érték utól, mely a Duna balpartján
 kissé hosszasan időzött. A bajorok e kis magyar csapatot meg-
 támadva a Dunának szoríták; a menekülők közt sok elveszett
 és az évkönyvek a magyarok veszteségét 1200-ra teszik. Luitpold
 hasonló betörések megakadályozására az Enns folyó mellett várat Ennsburg.
 építtetett, mely Ennsburg nevet nyert. 901.

A karinthiai hadjárat 901-ben. Talán az Ennsburg
 keletkezése terelte őseink figyelmét a tovább délre fekvő irányra,
 mert a következő évben a magyar hadak már nem a Duna völgyé-
 ben törnek be Németországba, hanem útjokat Karinthiának veszik.

Alig jutottak azonban a magyarok Lajbachon túl, midőn
 Eberhard határgróf, Gottfried merani herceg és az aquileai patri- Lajbach.
 árchá útjokat állották. Az ütközet **Lajbach** közelében *április 11-én*
 ment végbe, s a győzelem a német évkönyvek szerint a birodalmi
 hadaké, a mi krónikáink szerint azonban — melyeket Dandolo
 olasz krónikás is támogat — a magyaroké volt. A magyarok nagy
 veszteséget szenvedtek, de a németek még többet; Eberhard és
 Gottfried elestek, a patriárcha pedig csak futással menekült.
 A magyarok ezután bekalandozták Karinthiát, Krajnát és Stíriát.

A morva-, bajor- és szász hadjáratok 902—906. 902—906.
 A *morva hadjárat* 902-ben mintegy folytatása a honfoglalásnak
 és bevezetése a nagy morva birodalom megdöntésének. Ez 905
 vagy 906-ban következett be. Részletes tudósításunk ugyan e har-
 czokról nincs, de az évkönyvek egyértelműleg bizonyítják, hogy a
 morva birodalmat a magyarok döntötték meg. 907-ben Szvatopluk
 fiai már nem voltak életben, s birodalmuk végkép meg volt sem-
 misítve.

A 903 és 904. évi *bajor hadjáratok* közül az elsőben őseink
 az évkönyvek szerint, «kemény csatákat vívtak», de ezek lefolyása
 ismeretlen. A második, **Csörsz** vajda (vagy Kusaly?) hadjárata, arról
 nevezetes, hogy a bajorok a magyar vezéreket egyezkedés ürügye
 alatt vendégségbe híván, azokat orvul legyilkolták, a magyar sere-
 get pedig, mely harcra készületlen s vezéreitől megfosztva vala,
 rajtaütéssel megtámadván, teljesen szétverték.

906. A 906. évi *szász hadjáratról* tüzetesebb leírás nincs; a német évkönyvek róla csak röviden emlékeznek meg.
907. A következő 907-ik évben a honfoglaló *Árpád fejedelem meghalt*. Sirhelyét maig hiába keressük.

Külföldi hadjáratok Zsolt alatt.

907. **A Németország elleni védő harc 907-ben.** Árpád fejedelem halála azok számára, kik **III. Lajos** helyett Németországot kormányozták, a legalkalmasabbnak tetszett arra, hogy a keletlen szomszédságtól megmeneküljenek, s mint hajdan Nagy Károly császár az avarokat, egy nagy csapással akarták a magyarokat megsemmisíteni.

E célból összegyűjtötték Németország erejét és hatalmas sereggel vonultak föl az Enns folyó mögött Ennsburgnál, hol június 17-én maga Lajos király is megjelent. A hadműveleti terv, melyben a német vezérek megállapodtak, szintén azonos volt Nagy Károly tervével s abból állott, hogy a német haderők *három oszlopban* nyomulnak be Magyarországra: a baloszlop **Luitpold** bajor herceg parancsnoksága alatt a Duna balpartján, a jobb oszlop **Ditmar** salzburgi érsek alatt a Duna jobbpertján, a középoszlop végre, melynek egyszersmind a sereg élelmezése is feladata volt, azonkívül pedig a két szárnyoszlop közt az összeköttetést közvetítette, hajóhad segítségével magán a Dunán. Ennek parancsnoka a király rokona, **Sieghard** herceg, volt. A *király* a tartalékkal Ennsburgnál maradt vissza.

Ha a németek azt hitték, hogy Árpád halála és a gyermek **Zsolt** fejedelemsége meghasonlást fog a magyarok közt előidézni, mi azután leveretésüket nagyban megkönnyíti, úgy ebben alaposan csalódtak. A fejedelem nevében kormányzó **Lél, Bölcs** és **Botond** hívó szava talpra állította az egész magyar nemzetet, s míg a határokat csak kisebb, előretolt csapatok védelmezték, a Vág folyó mögött a magyar hadak gyorsan gyülekeztek.

A német oszlopok minden akadály nélkül értek Pozsonyig, s annak közelében a két szárazföldi oszlop megerősített táborba szállott.

A magyar vezérek elhatározzák, hogy a németek elkülönített oszlopait egyenkint fogják megtámadni és pedig első sorban a salzburgi érsek által vezetett baloszlopot. 907.

A pozsonyi és ennsburgi csaták, 907 augusztus 8—12-én. Ditmár érsek Pozsony melletti táborát augusztus Pozsony. 8-án erős vihként lepte meg a magyarok serege s a bajorok a nyilak százezrei ellen alig bírtak védekezni. A tábor erős sánczai azonban föltartóztatták a támadókat, s az első roham, bármily hatalmas volt is az, a döntést elő nem idézte.

A magyarok ekkor más módhoz folyamodtak. Nem indítottak újabb általános rohamot, hanem a németek táborát minden oldalról kisebb csapatokkal támadták meg; e csapatok berontottak a sánczokba, sőt magába a táborba is, majd ismét gyorsan visszavonultak, az üldözést sűrű visszanyilazással akadályozván meg. E támadások egész nap, egész éjjel szakadatlanul folytak s másnap, augusztus 9-én a németek már annyira ki voltak merülve, hogy alig védekeztek. Ekkor indult meg a második általános roham, melynek ereje a német táborát teljesen megsemmisítette. Ditmár érsek, Ottó és Zakariás püspökök s még számos főpap a németek ezreivel holtan terült el a sánczok közt.

Még azon éjjel átúsztatott a magyar lovas hadsereg a Dunán, s e remek bravourral elérte, hogy a német baloszlopnak a Duna balpartján levő táborát még hajnalban, s mielőtt a salzburgi érsek seregének balsorsa felől értesülhetett volna, meglepően megtámadhatta.

Itt már az első roham teljes sikert aratott s Luitpold herczeg számos főúrral a roham alkalmával elesvén, a sereg legnagyobb része felkonczoltatott. Csak kevesen menekültek el a királyi hadhoz, Ennsburg felé.

Harmadnap, augusztus 11-én, végre a magyarok a középoszlopot támadták meg, s miután a hajóhadat fedező csapatok szétverettek, maga a hajóhad is a magyarok kezébe került. Sieghardt herczeg futással menekült Ennsburgba.

A magyar sereg nyomban követte a futamodó németeket, s Ennsburgnál csakhamar a királyi tartalékseregre talált.

Ennsburg.

A király serege két erdő közt vett felállítást. A magyarok, midőn a németek állása felé közeledének, az erdőket jobbról és

907. balról erős csapatokkal szállák meg s csak azután rontottak a németekre. De a német sereg is támadásra indult, mire a magyarok csakhamar visszafordultak s futni kezdenek hátra felé. Lajos király hada, örvendvén az alig remélt sikernek, mohó hévvel kezdé az üldözést, midőn csak egyszerre az erdőkből mindkét oldalról magyar hadak törtek a németekre, míg ugyanakkor a magyarok főcsapata is hirtelen visszafordult, s az üldözőknek útját állta.

A harez most csak rövid ideig tartott, a németek szétverettek és Lajos király serege romjaival csak nehezen menekült Passauba.

A magyarok bekalandozák ezután egész Bajorországot a Lech folyóig, számtalan kolostort dúlván föl s hamvasztván el.

Regensburg. A visszatérő magyarok Regensburg tájékán Schwarzenberg gróf bajor csapatára bukkantak, mely őket a Duna mellett föltartóztatni és zsákmányukat elszedni vállalkozott. A magyarok azonban a bajor hadat csakhamar szétverték s a gróftot több főúrral együtt, a falakról bámuló regensburgiak szemeláltára, agyonnyilagták.

A pozsonyi és ennsburgi csaták után Németország nyitva állott a magyar hadak előtt. Már a következő évben Thüringiában és Szászországban, 909-ben pedig a frank és alemann földeken dúlnak csapataik, s a birodalmi tanács szükségesnek látja nagyobb erőket állítani a magyarok elé, hogy kalandozásait megakadályozza.

910. **A bajor hadjárat 910-ben.** A magyarok ez előkészületeket meghallván, elhatározzák, hogy a németeket megelőzik s azonnal fölkészülve, megindultak Bajorországba.

Lajos király hada még a Lech mezőn Augsburg mellett gyülekezett, midőn hírül vette, hogy a magyarok közelednek.

Augsburg. **Az augsburgi első csata, 910 június 10-én.** A hirt nyomban követte a magyarok megjelenése, s másnap hajnalban már a magyar nyilak üvöltése verte föl a németeket álmukból.

Az első pillanatok zavara után a németek csatarendbe állottak, s tömör soraikkal a magyarok támadását több mint két órán át sikerrel tartóztatták föl. A magyarok ekkor hátrálni kezdtek, majd midőn a németek támadásba mentek át, rendetlen futásnak eredtek.

Ámde e visszavonulás alatt csapataik egy részét a közeli

cserjékben elrejtván, midőn a németek hadrendjüket szintén felbontva üldözéshez láttak, az elrejtett csapatok oldalaikba és hátukba tört, míg a megfutamodók hirtelen visszafordulván, arczban támadtak. A csatarend helyreállítása most már lehetetlen volt, s a németek nagy része lemészároltatott. 910.

A magyarok most a Rajnáig dúltak, Lajos király pedig a békét pénzen vásárolta meg s magát évi adó fizetésére kötelezte.

A bajor hadjárat 913-ban. Már 912-ben ismét német földön, Frankhonban és Thüringiában találjuk a magyarokat, honnét még a Rajnán túl is kalandozának; de fontosabb ennél a 913-ik évi hadjárat. 913.

Arnulf bajor herceg az évi adó fizetését megtagadván, a magyar szövetséget gúnyosan visszautasította. A magyarok ekkor betörték Ausztriába és Bajorországba, s mivel Arnulf erejét ennek meggátlására csekélynek érezvén, a magyarok elől a hegyekbe vonúlt, dűlásaikat még a sváb földre is kiterjesztették.

Midőn azonban zsákmánynyal dúsan megrakodva hazatérének, Arnulf **Öttingennél** a pihenő magyarokra tört, s azokat a szintén ide hívott svábok segítségével majd teljesen megsemmisítette. A német évkönyvek szerint csak harmincz, Aventinus szerint pedig egy magyar sem menekült a csatából, a mi azonban bizonyára képtelen túlzás.

Kisebb hadjáratok 915-től 932-ig. A különféle kisebb-nagyobb vállalatokat részletességgel nem követhetvén, az *öttingeni ütközet* és a *merseburgi csata* közé eső hadi vállalatokat a következőkben soroljuk föl: 915—932.

915-ben Thüringia, Szászország és Alemannia a kalandok színhelye; főeseménye a **fuldai monostor** fölégetése, melyet Hugi Fulda apát védelmez.

916 és 917-ben a hadjárat a Rajnáig, sőt azon túl Metzsig terjed, s a magyarok kirabolják **Baselt** (917 január 21-én) és fel-dűlják **Elszászt** és **Lotharingiát**. Basel.

918-ban magyar csapatok megrohanják és felgyújtják **Brémát**. Bréma.

919-ben Bajorországon át, de ezt megkimélve, betörnek az új német király Henrik szász tartományaiba.

921—22-ben **Berengár** hívására a magyarok **Bogát** és **Durcsák** hadnagyok vezetése alatt Felső-Olaszországba törnek, meg-

915—932. verik a Berengár ellen föllázadt országnagyok hadát és azután Közép-Olaszországban dúltak.

924-ben az oroszva meggyilkolt Berengár halálát megboszulandó Szalárd vezér feldúlja Felső-Olaszországot s a magyarok márczius 24-én felgyújtják Lombardia akkori fővárosát, Paviát. Majd az Alpokon át kelve, betörnek Burgundiába és Franciaországba, egész az Atlanti tengerig kalandozván. Visszatértökben orbáncz és vérhas tizedelik meg soraikat.

925-ben ismét Szászországban dúlnak a magyarok és ekkor — egyik elfogott vezérük váltságaként — Henrik királlyal kilencz évi békét kötnek. Nem lehetetlen, hogy az elfogott vezér, mint némelyek föltételezik, maga Zsolt fejedelem volt, mert a Henrikkel Werlaonban kötött békét tényleg az egész nemzet elismerte.

926-ban folyik le a svájci hadjárat, melynek egyik részlete, St. Gallen. a szent-galleni kaland, kiválóan érdekes azért, mert a magyarokról a szt.-galleni, IV. Ekkehard által írt krónika őszinte, élethű, elfogulatlan képet ad s az egész kalandot nagy részletességgel adván elő, alkalmat nyújt őseink jellemének, szokásainak és erkölceinek megismerésére; e tekintetben a szt.-galleni krónika fölötté becses kútfő. A hadjárat folyamán a magyar hadak bekalandozzák még Elzászt, Lotharingiát sőt északon Belgiumot is, földülván Besançon, Verdun, s számos más várost.

927-ben Simon bolgár fejedelem elhalálozván, a magyarok a szerbekkel és horvátokkal együtt betörnek Bulgáriába s azt a magyar főnhatóság elismerésére kényszerítik.

933. **A szászországi hadjárat 933-ban.** Henrik király a werlaoni békét arra használta föl, hogy egyrészt saját országában rendezett állapotokat teremtsen, másrészt, hogy a béke lejártáig számos, jól begyakorolt hadsereget létesítsen; mintegy próbakép, hogy serege mennyire használható, megtámadta vele a dalemincezi és elbamelléki szlávokat, a magyarok eddigi szövetségeseit, s e próba kitünően sikerült. A béke lejártára tehát Henrik derék, harczedett haderővel rendelkezett, s midőn a magyarok 932 végén a szokott adóért megjelentek, Henrik ezt megtagadta.

A magyarok ennél fogva 933 tavaszán erős hadsereggel törtek be Németországba, melyet azonban olykép osztottak meg, hogy az

egyik rész Thüringián át nyugot felől, míg a másik kelet felől tör- 933.
jön Szászországba be.

Ez erőmegosztás nem bizonyult czélszerűnek, mert a nyugoti oszlop, midőn dülás czéljából szerte kalandozott, Henrik harczosai által megveretett, úgy hogy csak a **Gleichent** ostromló csapattest **Gleichen**. menekülhetett vissza s így a netán tervezett összeműködés lehetősége megszűnt. A keleti oszlop azalatt egy szász várost, Liutprand szerint **Merseburg** várát ostromolta, melyben Henrik nővére **Merseburg** is tartózkodott.

A Riade melletti (merseburgi) esata 933 márczius 15-én. Midőn Henrik a magyarok nyugoti oszlopának megveretéséről és a keleti oszlop ostromtevékenységéről értesült, hadait összegyűjtve a magyarok keleti oszlopa ellen indult s annak közepében **Riade** mellett ütött táborn. **Riade**.

Hogy ez a Riade tulajdonkép hol volt, meg nem állapítható; némelyek Rietheburgnál vélik, az Unstrut mellett. A Riade nevet Widukind állapítja meg, kit jól értesültnek kell tartanunk; a küzdelem *merseburgi csatának* Liutprand után neveztetett eddig, a ki viszont tán abból következtette a helyet, mert a csata Merseburgban a királyi palota mennyezetére volt lefestve.

A magyarok az ostromot rögtön félbeszakítva nagy tüzeket gyújtottak, hogy szertekalandozó társaikat egybehívják, azután pedig portyázó csapatokat küldtek ki, hogy Henrik seregének ereje felől tüzetesebb híreket nyerjenek. Némely hagyományok Henrik seregét 12—16,000 főre teszik; a magyarok számereje ismeretlen.

A következő napon, *márczius 15-én* a magyarok szokásuk szerint rárontottak Henrik seregére, azt nyilzáporral árasztván el. De a németek az első nyilzáport paizsaikkal felfogván, ezután nyomban teljesen zárkózva ellentámadásra indultak. A magyarok most szokott harcmódjuk szerint hátrálni kezdtek, azon szándékkal, hogy a majd rendetlenül üldöző ellenség ellen hirtelen visszafordulva, azt megsemmisítik. Ámde e várakozásukban csalódtak. Henrik serege a teljes zárkózottságot az előnyomulás alatt is megtartotta s így a magyaroknak újabb, és sikeresebb rohamra alkalmuk nem nyílt. A tervszerű hátrálás ennek folytán megfutamodássá változott, s a német hadak az ügyesen végrehajtott ellentámadással a diadalt Henriknek szereztek meg.

933. A magyarok tábora és már eddig szerzett zsákmányuk a németek kezébe került, a rabok felszabadultak. A veszteség nagy nem lehetett, bár túlzott tudósítások azt 36,000-re teszik; de annál nagyobb volt az erkölcsi vereség, mert első ízben történt, hogy a magyarok egy nagy hadserege nyílt csatában megfutamított. A csatának rövid idő alatt híre ment egész Európában s az eddigi általános rettegés a magyar névtől szünni kezdett.

A németek Keuschbergben, Merseburg mellett, még maig is évről-évre hálaadó istentiszteletet tartanak a győzelem emlékére.

934—949.

Hadjáratok Zsolt haláláig, 934—949. Bármily nagy volt is a merseburgi vagy Riade melletti csatában szenvedett vereség, ez a magyarok erejét és kalandozó kedvét korántsem törte meg.

Konstanti-
nápoly.

934-ben, tehát már a következő évben, a magyar hadak — Bulgárián át valószínűleg már 927 óta szabad átvonulást nyerve — betörték Thracziába s egész Konstantinápolyig jutottak, s tán azt is feldőlják, ha Romanosz Lakapenosz császár Theofanesz patricius útján ajándékokkal és adófizetéssel békét nem szerez.

936-ban Henrik császár meghalálózván, a magyarok ismét betörték Németországba és a sváb és frank földet dúlták. A hadjárat további folyamán:

937-ben feldúlták az oberkircheni, fuldai és szt.-galleni monostorokat, majd a Rajnán Wormsnál átkelven, bekalandozták ismét Elsászt és Lotharingiát, Rheims vidékét, a Champagnet, Aquitaniát és egész az Atlanti tengerig dúltak, visszafelé hasonló módon garázdálkodván.

Wolfenbüttel.
Dortmund.
Bilstein.

938-ban ismét kísérletet tesznek a magyarok, hogy Szászországon bosszújokat töltsék; de ezuttal sem voltak szerencsések, mert egyes csapataik Wolfenbüttelnél és Dortmundnál (Hunnen-tränke) és Westfáliában Bilsteinnél vereséget szenvedtek.

940-ben Olaszországban találjuk őket, honnét Spanyolországba mennek, a cordovai kalifa mórjai ellen szándékozván hadakozni; de e vállalatuk szerencsével nem járt.

943-ban ismét Thracziába törnek be s a császár a békét hasonló módon vásárolja meg, mint 934-ben.

Wels.

944-ben Bajorországba törnek be, de Berchtold bajor herceg fölöttük Welsnél augusztus 12-én fényes győzelmet vív ki.

Az utóbbi évek szerencsétlenségei Zsolt fejedelmet a hagyo-

mány szerint annyira lehangolták, hogy 947-ben fia, Taksony 934—949. javára lemondott; Konstantin szerint azonban Zsolt után Árpád harmadik fiának Jutoesnak, Felics nevű fia következett s csak ezután Taksony.

947-ben a magyarok Taksony vezér alatt Olaszországba törnek be, hol II. Berengár a béket megvásárolja; a magyarok ezután Közép-Itáliában kalandoznak s egész Otrantóig jutnak.

948-ban ismét a görög birodalom látja őket; ez időpontra teszik némelyek Bulcs és Gyula vezéreknek Konstantinápolyban történt megkereszteltetését.

Külföldi hadjáratok Taksony alatt.

Hadjáratok az augsburgi csatáig, 950—954. *950-ben* 950—954. a magyar hadak az új bajor herceget, Henriket, keresik föl, a ki azonban fegyveres kézzel fogadja őket, még pedig, a mint az évkönyvek mondják, sikerrel, mert fölöttük győzedelmeskedett, sőt állítólag magyar földre is betört.

951-ben átvonulnak a magyarok Felső-Olaszországon és az Alpokon át Franciaországba törnek be és előbb a Rhône, majd a Loire vidékét pusztítják, ősz felé ugyanazon úton térvén vissza.

954-ben az Ottó király és Henrik bajor herceg ellen kitört lázadások ismét Bajorországba viszik a magyar fegyvereket. De bárha ez alkalommal Bajorországot szövetségesük, Henrik herceg számára biztosíthaták volna, s annak önállósága Magyarországnak is nagy hasznára válhatik vala, a magyar vezérek a harcztól Ottóval nem veszik fel, hanem Lotharingiába, Burgundba, majd Franciaországba és Belgiumba kalandoznak. Ámde Ottó ezalatt meghódította Bajorországot, lecsendesítette a lázadókat s egész Németországot hatalma alá hajtotta.

Az augsburgi második vagy a lechmezei csata, 955 augusztus 10-én. A magyar vezérek a mérközést a megelőző évben ugyan kikerülték, de ez el nem maradhatott, mert Ottónak, ki a római császári koronára is számított, az ország belügyeinek rendezése után mi sem lehetett sürgősebb, mint a magyarokkal leszámolni. Úgy látszik, hogy ezt a magyar fejedelem s 955.

955. kormánya is érezték és miután maguknak a németországi viszonyok felől követség útján tájékozást szereztek, *955 nyarán* a németeket a támadásban megelőzendő, nagy számú sereggel betörték Bajorországba.

Az *augzburgi* vagy *lechmezei csata* számos részlete ismeretes, sokkal inkább, mint a merseburgié, de van azért e csata lefolyására nézve is sok homályos pont, melyeket az évkönyvek és krónikák nyomán teljesen földeríteni nem lehet.

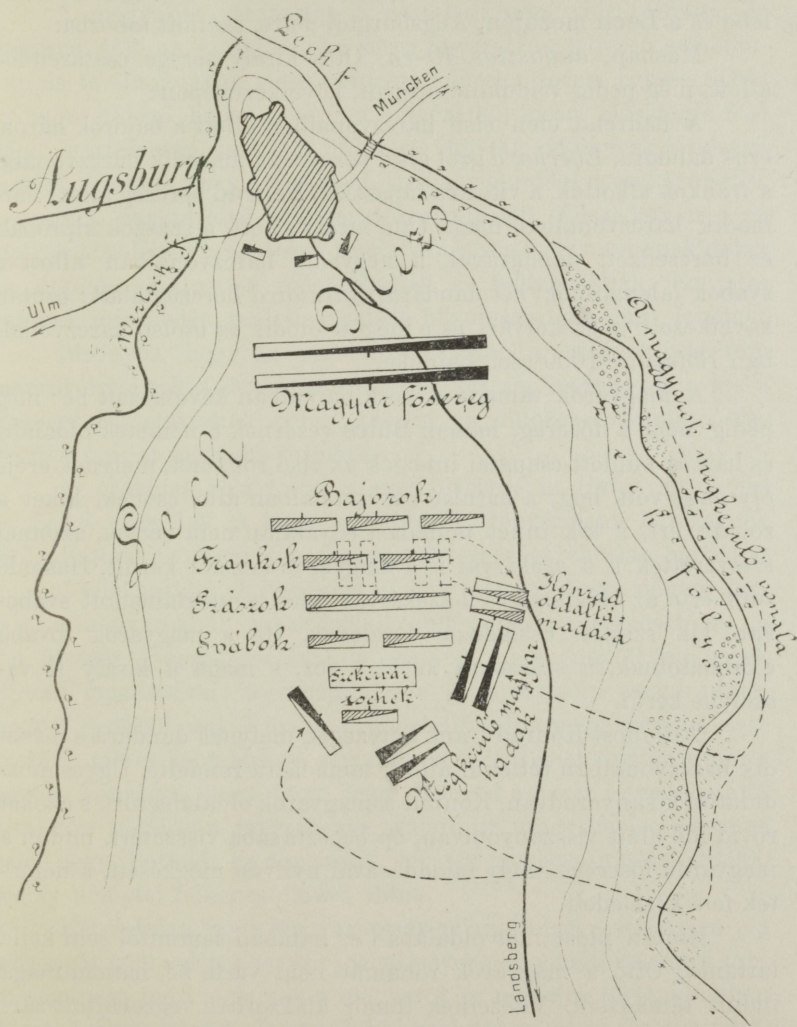
A magyarok serege, melyet német krónikások 100,000 főre tesznek, két oszlopban nyomult be Bajorországba; de míg a **Botond** által vezetett kisebb oszlop a Majna és Rajna vidékén kalandozott, a **Bulcs** és **Lehel** vezérlete alatt álló déli főoszlop Augsburgnak tartott. Mások szerint — s ezt mi is valószínűbbnek tartjuk — csakis Bulcs és Lehel serege nyomult be ez alkalommal, Botond rajnai hadjárata pedig más időre teendő. Ha elfogadjuk ugyanis azt, hogy a 955. évi hadjárat nem egyszerű rablóhadjárat, mint a többi, hanem a 907, 910. és 933. évi hadjáratokhoz hasonló országos vállalat, úgy lehetetlen föltételeznünk, miszerint az erőmegosztást, mely már Merseburgnál oly gyászos következményekkel járt, újból alkalmazták s az erő harmadrészét szertekalandozni küldték akkor, amikor a nemzet életére fontos döntés áll a küszöbön.

Augsburg.

Augsburgnak a magyarok általi ostromlását alig tekinthetjük egyébnek, mint az idő hasznos eltöltésének addig, a míg a német hadsereget portyázó csapataik fölkeresik. A megszállás *augustus 8-án* történt, és a gyöngye védőművekkel bíró város másnap már, bár azt **Udalrik** püspök saját dandárával és a város polgáraival vitézül, és kitartóan védelmezte, az általános roham előtt állott, midőn a magyarokhoz futár, **Berchtold** gróf, **Arnulf** fia, érkezett, jelentvén, hogy **Ottó** király serege Ulm felől közeledik.

A magyarok az ostrommal rögtön felhagyva, a sereget kürtjelekkel rögtön összegyűjtötték, s a vezérek tanácsa elhatározta, hogy **Ottó** seregét nem a város alatt várja be, hanem elébe megy és a csatát a nyílt mezőn fogadja el. Hadi tervként megállapított, hogy míg a magyar főszereg a város, tehát észak felől támad, addig a sereg egy része az éj folyamán a **Lech** folyón átúsztatva, az ellenség oldalába és hátába kerüljön.

Mert **Ottó** serege, melyet a német évkönyvek — nyilván,



Az augsburgi második, vagy a lechmezei csata
995 augusztus 10-én.

955. hogy a német dicsőséget növeljék, — csak 15—20,000 főre tesznek, augusztus 9-én csak alkonyat felé érkezett a magyarok köze-
 Lech mező. lébe és a **Lech mezején**, Augsburgtól délre, szállott táborba.

Másnap, *augusztus 10-én*, Ottó király serege csatarendbe állott, még pedig Widukind szerint, következőképen :

A hadrend élén első harcvezonalban állott a bajorok három erős dandára, *Eberhard* gróf által vezetve ; a második harcvezonalat a frankok alkották, a vitéz és tapasztalt **Konrád** herceg alatt ; harmadik harcvezonalban maga *Ottó* király állott, a szászok kipróbált és harczedzett dandárával, a negyedik harcvezonalban állott a svábok (alemannok) két dandára, *Burkhard* herceg alatt ; ezután következett a szekérvár, és e mögött ötödik és utolsó harcvezonalban *Boleszláv* 1000 cseh bajnoka.

A magyarok támadása kora hajnalban következett be ; még pedig nem a főszereg, hanem **Bulcs** vezérnek a németek oldalába és hátába küldött csapatai intézték az első rohamot, melynek ereje oly nagy volt, hogy a hátulso harcvezonalban álló csehek, kiket a roham ért, s kik innét támadást egyáltalán nem vártak, azonnal szétverettek s a szekérvár is a magyarok kezeibe került. Hasonló sors érte az oldalsó és a szekérvár felől is megtámadott svábokat, kik szintén oszladozni kezdének. Ha a magyarok tovább előrehatolnak, a szászokra kerül a sor, s maga a király is veszélybe kerül.

Ottó most **Konrád** frank herceget, melynek dandára a második harcvezonalban tétlenül állott, támadásra rendelte. Ügyes mozdulattal kikanyarodván, **Konrád** a magyarok oldalába tört, s azokat rövid idő alatt visszanyomván, ép beosztásába visszatért, midőn a magyarok főszerege, mely támadásával nyilván megkésétt, a németek felé közeledett.

Miután most már oldalában és hátában semmitől sem kelle tartania, **Ottó** a magyarok rohamát nem várta be, hanem maga indult támadásra. Vitézeinek tömör alakzatban végrehajtott zárkózott és súlyos rohama csakhamar áttörte a magyarok sokkal lazább hadrendjét s evvel a harczt eldöntötte. A magyarok a kézi tusát, melyben a németek nehéz fegyvereikkel szintén előnyben valának, nem soká állották s hátrálni kezdének.

Ámde a **Lech** folyón csak egy hid volt, Augsburgtól keletre,

s így a visszavonulók közül igen sokan a Lech folyónak tartottak s mivel átkelésre kedvezőtlen helyekre jutottak odavesztek. 955.

A magyarok vesztesége a csatában nem volt túlnagy, de nagygyá vált az által, hogy a sereg úgyszólván teljesen szétbomlott, és ez állapotában visszacsapásra képtelen levén, egyrészt Ottó nyomon üldöző hadai, másrészt a győzelem hírére előseregülő föld népe martalékává lett. Az üldözést Ottó az évkönyvek tanúsága szerint nemcsak nagy kitartással, de nagy gonddal is eszközölte, a számos harántfolyó hidjait, dereglyéit stb. fölszedetvén s az átjárók közelében csapatokat rendelvén lesbe, a kik a menekülőket az átkelés alkalmával megtámadják és felkonzolják. Ez jeles katonai intézkedés, melynek hatása bizonyára igen nagy lehetett.

Bizonyos, hogy az augsburgi csatából a seregnek csak futó maradványai érkeztek vissza a hazába, vezérei, hadnagyai, a kik a tömeget összetartották volna, részint az üldözés folyamán odavesztek részint fogságba jutottak.

Az utóbbiak közt voltak a sereg fővezérei is, *Bulcs* vagy Bölc és *Lehel* vagy Lél, a kiket az üldözők Henrik bajor herezegnek szolgáltattak ki. Henrik a magyar fővezéreket oktalan barbarismussal felakasztatá. A hagyomány és a monda, úgy a németeknél mint a magyaroknál, sokat foglalkozott az augsburgi csatával, a két fővezér gyászos sorsával, a csatából megmenekült magyarok itthoni fogadásával; történeti alapja azonban sem annak nincs, hogy a csatából csak 7 magyar menekült volna meg, mert ez egyszerűen mesés képtelenség, sem annak, hogy Lehel kürtjével ütötte agyon Konrádot, mert tény, hogy Konrád a harez folyamán nyil által lón halálosan megsebezve, valamint nincs bebizonyítva az sem, hogy Botond, az augsburgi vereség megbosszulására 20,000 fogoly németet felkonzoltatott volna.

Kétségtelen, hogy Magyarország az augsburgi csatában súlyos vereséget szenvedett s a csata joggal nevezhető világtörténelmi fontosságúnak, mert nemcsak a magyarok és németek történelmében képez forduló pontot, hanem kihatással bír az egész Európa fejlődésére. A magyarok nem lépik át többé Németország határait, sem Olaszországét, mi a német császári hatalom megszilárdulását vonta maga után; úgy Németország, mint a többi nyugoti országok fejlődése minden további háborgatás nélkül mehetett végebe.

955. De még sokkal üdvösebb volt a külső kalandozó hadjáratok megszünése Magyarországra, mert a magyar nemzetet állandó megtelepedésre, a föld művelésére s az ujonnan szerzett haza megvédelmezésére utasította. A nyugoti népekkel való béke és barátságos érintkezés csakhamar utat nyitott hazánkban a kereszténységnek és a nyugati civilisatiónak.

Mindamellettt jó, hogy az átmenet nem volt hirtelen s hogy a magyar kalandozások nem egyszerre szüntek meg, mert ez könnyen válságot idézhet vala elő. Jó, hogy az elzárt nyugot helyett némi kárpótlást nyújtott a kelet, melyen a nemzet harc- és kalandvágyó népe még egy ideig magát kitombolhatta.

958—970. **A keleti hadjáratok, 958—970.** A byzánzi császárság gyöngé kormányja csak ajándékokkal és adófizetéssel tudta a magyarokat eddig is távol tartani s így nem csodálkozhatunk azon, hogy a magyarokat az augsburgi csatát követő időszakban gyakran találjuk görög földön, bár vállalataik most már itt is csak ritkán szerencsések.

958-ban előzönlük Thráziát, s már a birodalmi fővárosig jutnak, midőn Pothosz hada őket éjjeli rajtaütéssel megtámadván, zsákmányukat elszedte és foglyaikat fölszabadította.

961-ben a görög vállalat teljesen hasonló lefolyású volt.

Konstantinápoly.

966—968-ban kisebb csapatokban és szerencsével pusztítanak Thráziában; — valószínűleg ez időszakba kellene tennünk Botond vezérnek Konstantinápoly kapuja előtti kalandját, melyről krónikáink oly elragadtatással szólnak, ha történeti alapját is meglelnők.

Arcadiopolis. 970-ben pedig az oroszokkal, bolgárokkal és besenyőkkel együttesen harcolnak Bardosz görög vezér ellen, ki a szövetségeseket Arcadiopolis mellett megverte.

E hadjáratot tekinthetjük a külföldi kalandozó hadjáratok utolsójának; ezentúl a magyarok kalandozásai megszűnnek s a Taksony után következő Géza fejedelem idejébe eső

984.

Mölk.

984. évi hadjárat, melyben a magyarok előbb Pilgrin passauai püspök jószágait feldűlják, majd pedig Luitpold határörgróf által Mölk várától ostrom útján megfosztatván, egész a Szárhegyig (Kahlenberg) visszaszorítatnak, inkább *végvidéki védőharc*, s a külföldi kalandozó hadjáratok közé nem számítható.